

Фрідріх Енгельс.

ОСНОВНІ ЗАСАДИ КОМУНІЗМУ

Переклад з німецького і передмова В. Л.

Ціна 15 центів.

Другий наклад
"УКР. РОБІТНИЧИХ ВІСТИЙ"
Вінніпег, Ман., Канада.

1921.

Фрідріх Енгельс.

ОСНОВНІ ЗАСАДИ КОМУНІЗМУ

Переклад з німецького і передмова В. Л.

Ціна 15 центів.

Другий наклад
“УКРАЇНСЬКИХ РОБІТНИЧИХ ВІСТИЙ”
Вінніпег, Ман.
1921.

ПЕРЕДМОВА.

Між паперами Фрідріха Енгельса, які залишили після його смерті, знайшлась стара рукопись п. з. "Основні засади комунізму", яку Едвард Бернштайн видав в 1914 р. друком*) і яку отсе подаємо в переводі українській робітничій громаді.

У вступній замітці до її німецького видання, Бернштайн подає ближші відомости про авторство і час написання брошури, які тут коротенько передано.

Побіжний перегляд брошури вказує на те, що вона була нарисом "Комуністичного Маніфесту", який "Союз комуністів" поручив в 1847 р. написати Марксови й Енгельсови. Приналежність сього нарису перу Енгельса, Бернштайн доказує ще перш за все свідоцтвом самого Енгельса. Іменно в 1884 р. останній йому оповідав, що перед зрадою "Комуністичного Маніфесту" Маркс і Енгельс умови-

*) Grundsätze des Kommunismus. Eine gemeinverstaendliche Darstellung von Friedrich Engels. Aus dessen Nachlass herausgegeben von Eduard Bernstein, Berlin, 1914.

лись, кождий зокрема, самостійно його написати. Оповідючи се, Енгельс подарував Бернштайну одну картку з Марксового нарису. Про свій же нарис Енгельс нічого не згадував. Але в тексті знайденої між паперами Енгельса рукописі при питаннях 22 і 23 не подано відповіді. Зазначено натомість увагою “остає”. Се наводить Бернштайн на здогад, що знайдена рукопись є тільки переписаною на чисто самим Енгельсом з іншого, першого опрацювання теми, яке до нас не дійшло і що Енгельс при переписуванню мусів робити певні поправки, після порозуміння з Марксом.

Другим доказом, що рішає про авторство рукописі є лист Енгельса до Маркса з 24. листопада 1847 р., писаний з Парижа, який має такий кінець:

“Вівторок вечером... Розваж троха “вірую”. Думаю, що найліпше зробимо, як залишимо форму катехізму та дамо праці заголовок: Комуністичний Маніфест. А що в ньому треба розказати більше або менше історії, то дотеперішня форма не відповідна. Я привезу се, що написав. Воно має характер оповідання, але зредаговане нужденно, при страшному поспіху. Я починаю: Що таке комунізм? а відтак зараз йде пролетаріят — історія повстання,

ріжниця від раніших робітників, розвиток противенства між пролетаріатом і буржуазією, кризи, заключення. Між ними всякі побічні річи, вкінці партійна політика комуністів, о скільки її можна оголосити публично. Подане воно ще не цілком до затвердження, але думаю, до найдрібнішого так змінити, щоби в ньому нічого не було проти наших поглядів”.

Лист сей був писаний на кілька днів перед виїздом Енгельса з Парижа в Лондон на конференцію комуністів (листопад 1847), на якій Маркс і Енгельс виступали із загально відомим маніфестом, спільно опрацьованим.

Висше наведені докази не можуть у нікого полишати найменшого сумніву що до авторства “Основних засад комунізму”.

Публікуючи їх, прийшлося Бернштайну написати самому бракуючі відповіді на питання 9, 22 і 23. Він теж додав свої уваги під текстом, з яких тільки важніші вважали ми відповідним подати в українському виданю.

*

*

*

Порівнюючи “Основні засади комунізму” із “Комуністичним Маніфестом”, треба сказати, що між ними абсолютно нема різниць по суті. Основні ідеї обох праць одні й ті самі. Ріжни-

ця є тільки в формі їх викладу. Форма “Засад” — форма катехізму, приступна й популярна; форма “Маніфесту” — форма класичного викладу по своїй ядерності й логіці. Перші вводять в світ ідей соціалізму кожного, навіть такого читача, якому прийшлося про соціалізм у перше чути, другий може читати й належно розуміти той, хто вже троха обізнаний із соціалізмом.

Від написання обох праць минуло якраз 70 літ.

Чи думки їх перестаріли?

В передмові до другого німецького видання “Ком. Маніфесту” з 1872 р., отже в 25 літ після появи першого, писали його автори такі слова:

“Як дуже змінили ся відносини за останні 25 літ, то одначе загальні основні засади, які в сьому маніфесті розвинено, задержують і нині ще цілком і вповні повну свою вірність. Де-що можнаб тут і там змінити. Практичне примінюванє сих основних засад, се каже сам маніфест, буде всюди і завсїгди залежати від історично даних обставин”.

Сї слова належить повторити і нині.

Насуваєть ся отже питанє:

Які є основні засади обох писань, що придають їм по нині повну свіжість і актуальність,

мимо позірного значіння їх як історичних документів?

Їх коротко схоплює сам Енгельс в передмові своїй до німецького видання “Ком. Маніфесту” з 1883 р. так:

“Економічна продукція і виникаючий з неї з konieczністю громадський устрій кожної історичної доби творить основу для політичної і духової історії сеї доби; відповідно до сього (від розв'язання прастарої спільної власності на ґрунт і землю) уся історія була історією класових боротьб, боротьб між визискуваними й визискувачами, поневоленими й пануючими класами на різних ступнях громадського розвитку; ся боротьба одначе осягнула тепер ступінь, коли визискувана і пригнічена класа (пролетаріят) ніяк не може визволити ся від визискуючої і угнітаючої класи (буржуазії), не визволяючи рівночасно, раз на завсїгди все суспільство від визиску, гніту та класових боротьб”.

В обох писаннях показуєть ся, як капіталістичний лад вийшов із класових боротьб, в яких упали основи середновічного, февдального ладу, як класа капіталістів або буржуазія шляхом революції захопили в свої руки політичну власть, повертаючи на свої услуги державу і всі її урядженя та відки грозить небез-

пека для існування капіталістичного ладу. Перед робітничою клясою, якої інтереси не дадуться погодити з існуванням цього ладу, стає велика, історична ціль — соціалізм, себто скасування приватної власності на засоби продукції і передача їх на власність усього суспільства.

Такі є провідні ідеї “Основних засад комунізму”, “Комуністичного Маніфесту”.

Як довго вони не здійснені, так довго обидва писання не гублять своєї теоретичної і практичної вартості. Тільки з хвилиною здійснення соціалізму, вони стають історичним документом, в повнім значінню сих слів.

*

*

*

Робітники!

Беріть державу в свої руки! Беріть землю!
Беріть фабрики!

В сих кількох кличах містить ся практична програма революційного пролетаріату, яку Маркс і Енгельс проголосили в “Ком. Маніфесті” на два місяці перед вибухом лютової революції в Парижі 1848 р. Вони вірили, що наступаюча буря революцій в Західній Європі знаменуватиме цілу добу революцій в Європі, в якій загибель капіталізму мала бути неминучою. Вони бачили перед собою соціалістичну

революцію.

На Німеччину покладали вони особливу надію. В Англії і Франції при державній кермі була буржуазія. Боротьба між нею і пролетаріатом мусіла йти на жите і смерть. Але в Німеччині панував абсолютизм. Німецька буржуазія була революційною. Буржуазна демократична революція в Німеччині могла бути безпосереднім прольогом пролетарської революції в Європі”.

Надії Маркса й Енгельса не оправдались. Певна річ, оба вони перецінювали революційність буржуазії в Німеччині, як слушно замічає Каутський в “*Der Weg zur Macht*” (Шлях до влади). Німецька буржуазія з вибухом революції скоро скапітулювала перед німецьким урядом, зраджуючи ганебно робітництво. А в Парижі вже в 1849 р. революція була здавлена. По коротких зривах революційних в цілій Європі, скрізь запанувала реакція.

Події взяли инший оборот від того, який передбачували основателі наукового соціалізму. Вони одначе не могли захитати їх методу й аналізу капіталізму. З залізною логікою показали вони весь його напрям розвитку. Його загибель була самотнім можливим логічним вислідом їх аналізу. Помилились Маркс і Енгельс ли-

ше в тому, що сю загибіль добачували вони в тій добі розвитку капіталізму, яку треба характеризувати добою його молодости. Фаза розвитку капіталізму, фаза імперіялістична, що наступила скрізь в зах. Європі, коли буржуазія всевладно в ній запанувала, сей найвисший і останний ступінь в розвитку капіталізму, з його могутньою концентрацією капіталу, з його гігантськими промисловими підприємствами, з його грізними картелями, тростами й великими банками, словом ся мітична просто й світова організація фінансового капіталу була в хвилі писання “Ком. Маніфесту” перед їх очима захована.

І ся “помилка” в мить знівечила практичну сторону “Комуністичного Маніфесту” для політичної ситуації, що почала витворюватись з 1848 р.

Вже в 1849 р., після розгрому парижської революції, ніхто в Європі не говорив про соціалізм як програму дня. А геройська мученицька Парижська Комуна з 1870 р. наглядно показала, що не прийшла ще економічна можливість пролетарської революції і здійснення соціалізму.

Соціалізм, який Маркс і Енгельс проголосили в 1847 р. програмою дня, зійшов в програмах робітничих партій Європи й поза нею до ніво ідеалу будучности.

Та світова війна, сей неминучий наслідок імперіялістичної політики великих держав світа, отворяє саме економічну можливість соціалістичної революції. Ніколи, в ніяких світових крізах, капіталізм не дізнав так страшних потрясень, що саме в сій війні. Він загрожений в самих своїх основах. Се означає нову історичну добу, добу великих революційних потрясень в Європі і поза нею, з яких єдиний, мислимий вихід може бути тільки соціалізм.

На Сході Європи вдарили вже весняні громи революції а їх могутній голос чути по всій Європі й далеко поза нею.

Боротьба за соціалізм перестала бути боротьбою за ідеал, вона стала боротьбою дня.

*

*

*

На закінчене слівце про слова “комунізм” і “комуністи”.

Комуністами — по словам Енгельса — називалась в 1847 р. та частина робітників, які були переконані про необхідність переміни сучасного капіталістичного ладу в самих його основах. Соціалістами за те називались тоді люди, з котрих одні вірили в різні утопійні системи, як Овеністи в Англії і Фурієристи у Франції а другі думали усунути соціальне лихо через соціальні

реформи не порушуючи при тім пановання капіталу. Комунізм був робітничим рухом, соціалізм буржуазним або дрібнобуржуазним. Маркс і Енгельс усею душею станули на бік комуністів, добачуючи в них інстинктовий, класовий робітничий рух. Тому й маніфест свій називали “комуністичним”. Тому Енгельс самотійному своєму нарисови дав заголовок: “Основні засади комунізму”, надаючи слову “комунізм” виразне, свідомо-пролетарське розуміння!

Коли робітничий рух Європи згодом переняв ся ідеями “Комуністичного Маніфесту” а давні “соціалісти” пішли собі до буржуазного руху, то помалу загубилась назва “комунізм”, “комуністи” а стали уживатись “соціалізм” і “соціалістичний”. Але нині супроти дегенерації соціалістичного руху в значній мірі в опортунізм, що звів соціалізм до значіння соціалістичних реформ і гармонії робітничого руху з буржуазними класами, являється пильна потреба повного засновання слова “комунізм”.

Ціріх 18. I. 1918.

В. Левинський.

ОСНОВНІ ЗАСАДИ КОМУНІЗМУ.

1. Питанє: Що таке комунізм?

Відповідь: Комунізм се наука про умови визволення пролетаріату.

2. Питанє: Що таке пролетаріат?

Відповідь: Пролетаріат се та кляса суспільства, що удержує своє жите єдино й тільки з продажі своєї праці а не з профіту якогонебудь капіталу; якої добро й горе, жите й смерть, усе істнованє залежить від попиту на працю, отже від зміни добрих і лихих часів заробітку, від хитань необмеженої конкуренції. Пролетаріат або кляса пролетарів є одним словом працююча кляса XIX столітя. (А також і сучасности.)

3. Питанє: Отже не завсїгди були пролетарі?

Відповідь: Ні. Завсїгди були бідні і працюю-

ючі кляси; працюючі кляси були теж найбіднішими. Але не було завсїгди бідаків, таких робітників, що жилиб в умовах що й не поданих; отже пролетарі не завсїгди були, також конкуренція не була завсїгди вільна і без обмежень.

4. Питанє: Звідки взяв ся пролетаріят?

Відповідь: Пролетаріят повстав наслідком промислової революції, що відбула ся в другій половині XVIII. ст. в Англії і яка від тоді перейшла всі освічені країни світа. Сю промислову революцію викликали винаходи парової машини, ріжних машин прядільних, механічного ткацького станка і цілого ряду інших механічних причандалів. Сї машини, що були дуже дорогі і які могли придбати собі тільки великі капіталісти, змінили весь дотеперішний спосіб продукції і витиснули дотеперішних робітників, бо машини постатчували дешевші і ліпші товари як робітники могли їх виробити при помочи своїх неудоконалених прядільних коловоротів і ткацьких станків. Сї машини віддали тому промисл цілком в руки великих капіталістів та обезцінили ту значну власність робітників (засоби праці, ткацькі

станки і т. д.) так, що капіталісти скоро все дістали в свої руки а робітникам нічого не лишилось. Сим заведено в виготовлюванню матерії одежі фабричну систему. А як була припука до заведення машинерії і фабричної системи, то сю систему засновано дуже скоро в усіх прочих галузях промислу, а іменно в виробництві матерії і у друкарстві, в гончарстві, у промислі виробів з металю. Роботу ділено все більше між поодиноких робітників, так, що робітник який раніще сам виготовляв цілу штуку роботи, тепер робив тільки частину сеї штуки. Сей поділ праці робив можливим те, що продукти можна було постатчувати скорше і тому дешевше. Вона скорочувала працю кожного робітника до простого, механічного руху руки, що повторював ся кожної хвилини, який то рух не тільки добре, але далеко ліпше могла виконувати машина. Таким чином всі ті галузи промислу, одна по другій попали під панованє парової сили, машинерії і фабричної системи, таксамо як прядівництво й ткацтво. Через се попали вони в руки великих капіталістів а робітникам віднято останню решту самостійности. Помалу попри властиву мануфактуру підпали також і ремесла щораз більше й більше під панованє фабрич-

ної системи. Бо великі капіталісти, будуючи великі підприємства праці, в яких багато щадилось коштів а працю рівнож можна було дуже поділити, щораз більше й більше витісняли дрібних майстрів. Так прийшли ми до сього, що в освічених країнах майже у всіх галузях праці заведено фабричну систему, що майже у всіх сих галузях великий промисл витиснув рукомесло й мануфактуру. Через те дотеперішний середний стан щораз більше й більше попадав в руїну, особливож дрібні ремісники-майстри. Через те змінило ся давнійше становище робітників та витворили ся дві, нові кляси, що поглочували всі інші, а то:

I. Кляса великих капіталістів, які вже тепер у всіх освічених країнах мають майже у виключнім своїм посіданю всі засоби до життя та потрібні до їх виробництва сирий матеріял і знаряди (машини, фабрики). **Се кляса буржуїв або буржуазія.**

II. Кляса цілком немаючих, що засуджені є, продавати свою працю буржуям, щоби за се одержати потрібні для свого удержання засоби до життя. **Се кляса пролетарів або пролетаріят.**

5. Питанє. Під якими умовами відбуваєть ся продаж праці пролетарів буржуазії?

Відповідь: Праця се товар, як кождий инший а її ціна означаєть ся тому таксамо після тих самих законів як кожного иншого товару. Ціна товару при панованю великого промислу або вільної конкуренції, що, як побачимо, на одно виходить, рівнаєть ся пересічно коштам продукції сього товару. Ціна праці*) рівнаєть ся зарівно коштам продукції праці. В коштах продукції праці є одначе стільки засобів до життя, скільки робітник їх потребує, щоби бути спосібним до праці. Вони не дозволяють робітничій класі вигинути. Робітник отже не дістане більше за свою працю, скільки на сю ціль потрібно. Ціна отже праці або платня буде найменшою, яка тільки є потрібна до удержання життя. А що заробкові часи є гірші і ліпші, то робітник дістає більше і менше, відповідно до того, чи фабрикант дістає за свій товар більше, чи менше. Але так само як фабрикант пересічно не більше і не менше дістає за свій товар, скільки виносять його кошти продукції, так і робітник дістане пересічно не більше і не менше як саме те найменше (мінімум), потрібне до удержання його життя. Сей економічний закон заробітної плат-

*) "Праця" стоїть тут і далі замість робочої сили.

ні проводить ся тим острійше, чим більше опановує великий промисл усі галузи праці.

6. Питанє: Які робітничі класи були перед промисловою революцією?

Відповідь: Працюючі класи жили в різних відносинах, відповідно до різних ступнів розвитку суспільства. Сьому й відповідало їх становище до посідаючих і пануючих клас. В старовині були працюючі **невільниками** посідаючих. В середніх віках були вони **кріпаками** земельної шляхти. В середніх віках і до часу промислової революції були понадто по містах челядники-рукомесні, що працювали на службі у дрібно-міщанських майстрів. А згодом прийшли із розвитком мануфактури тяжі робітники мануфактурні, що були вже заняті у більших капіталістів.

7. Питанє: Чим ріжнить ся пролетар від невольника?

Відповідь: Невільник проданий є раз на за-всїгди. Пролетар мусить себе продавати по-денно й погодинно. Поодинокий невольник, власність пана, в його власному інтересі (па-

на) має забезпечене існування, як би нужденним воно не було. Поодинокий пролетар, власність, так сказатиб, усеї буржуазної класи, у якого тільки тоді купується праця, коли її хтось запотрібує, не має забезпеченого існування. Це існування є забезпечене тільки цілій робітничій класі. Невільник стоїть поза конкуренцією, пролетар стоїть у ній і відчуває всі її хитання. Невільник вважається за річ а не за члена суспільства; пролетаря признано як особу членом буржуазного суспільства. Невільник може отже мати краще становище як пролетар, але пролетар належить до суспільства на висшому ступні розвитку і сам стоїть на висшому ступні як невільник. Невільник вивольюється, касуючи з поміж усіх відносин приватної власности тільки відношене невольництва а через те сам стає пролетарем; пролетар може визволити ся тільки через знесенє приватної власности взагалі.

8. Питанє: Чим ріжнить ся пролетар від кріпака.

Відповідь: Кріпак має посіданє і ужиткованє знаряду продукції, яким є кусник землі, в той спосіб, що віддає за се частину плодів

або роботи. Пролетар працює при помочи знарядів продукції когось іншого на його-ж рахунок, беручи від нього частину витвору. Кріпак віддає, а пролетареви віддають. Кріпак має забезпечене існування, пролетар ні. Кріпак стоїть поза конкуренцією, пролетар стоїть у ній. Кріпак визволюється, коли він втікаючи до міста стає ремісником, або, коли замість праці і продуктів дає своєму панови гріш, стаючи вільним арендівником, або коли проганяє свого феодалного пана і сам стає власником і коротко, коли він в сей або другий спосіб вступає в класу посідаючих і у вільну конкуренцію. Пролетар визволюється через знесення конкуренції, приватної власності і всіх класових різниць.

9. Питанє: Чим різниться пролетар від ремісника.

Відповідь: За старого ремесла молодий ремісник був після відбуття приписаної науки з правила наймитом за платню, щоби відтак після цілого ряду років стати майстром; пролетар є майже завсїгди наємним робітником на все житє. Ремісник, що ще не став майстром, був че-

лядником свого майстра. Він мешкав в його домі і їв при його столі. Пролетар стоїть до свого пана в чисто грошевім відношенню. Челядник при ремеслі належав до тої самої суспільної верстви що його майстер і ділив разом з ним усі його житеві привички; пролетар є суспільно відділений від свого пана, капіталістичного підприємця цілим світом класових різниць, він живе в іншому оточенні і на цілком інший лад як капіталіст, їх світогляди є цілком різні. Ремісник послуговувався при праці знарядом, що з правила був його власністю, або в кождім випадку легко міг такою стати, пролетар послугується машиною або частиною цілої машинерії, яка не є його власністю і ніколи нею не може бути.

Ремісник виробляв по найбільше весь предмет ужитку а при його вироблюванню був завжди рішальним фактор, яким він послуговувався при знаряді; пролетар готує найчастіше одну тільки частину якогось предмету або занятий є тільки при виконанні частинного процесу, потрібного задля виготовлення сеї частини предмету, його особиста зручність уступає перед працею машинерії, вона рішає часто при виготовлюванні цілості, множини як про властивість часткових штук, ним виготовлюваних.

Ремісничий челядник і його майстер, були хоронені по можності перед шкідливою конкуренцією через постанови цехові або через ремісничі звичаї; пролетар мусить єднати ся зі своїм товаришем або змагати до видання закону, щоби конкуренція не задавила його. Більша подача сил праці придавлює його, не його пана. Ремісничий челядник був як і майстер, обмеженим, вузьким, відданим кастовому духови, ворогом усіх новостий; пролетаря кожда хвилина штовхає до пізнання, що інтереси його кляси є засадничо ріжні від інтересів кляси капіталістів, на місце кастового духа вступає в нього клясова свідомість і пізнанє, що поліпшення його кляси можна шукати тільки в поступі суспільства. Челядник вкінці, коли він бунтував ся, був назадником (реакціонером); пролетар буде завсїгди приневолюваний стати революціонером. Першим суспільним поступом, проти якого повстало реакційне ремесло, була мануфактура, підчиненє ремесла — майстра і челядника — під купецький капітал, що розвинув ся відтак у торговельний і промисловий капітал.

10. Питанє: Чим ріжнить ся пролетар від робітника мануфактурного?

Відповідь: Робітник мануфактурний від XVI. до XVIII. ст. мав майже всюди знаряд продукції в своєму посіданю, свій ткацький варстат, веретена для своєї сім'ї, невеличке поле, яке управляв у вільних годинах. Пролетар того всього не має. Робітник мануфактурний живе майже завсїгди на селі в більше або менше патріархальних відносинах зі своїм поміщиком або роботодавцем; пролетар живе найчастійше в великих містах і стоїть до свого роботодавця в чисто грошовім відношеню. Робітника мануфактурного великий промисл вириває з патріархальних відносин, він губить осідок, який ще мав і через те стає сам пролетарем.

11. Питанє: Які були найблизші наслідки промислової революції і поділу суспільства на буржуазію і пролетаріят?

Відповідь: По перше, була цілком знищена в усіх країнах світа стара мануфактурна система або промисл, що послугував ся ручною роботою, бо наслідком машинової праці ціни на промислові вироби ставали щораз дешевші. Всі на пів варварські країни, що досі були більш менш чужими історичному розвиткови і яких промисл полягав досі на мануфактурі, були си-

лою вирвані зі своєї замкнутости. Вони купували дешевші товари Англійців, засуджуючи тим самим на зигибіль власних своїх мануфактурних робітників. Так були зреволюціонізовані країни, що від віків не зробили ніякого поступу, як пр. Індії, а навіть Китай, що йде тепер до революції. Дійшло до того, що нова машина, яку нині винайдено в Англії, протягом одного року позбавляє в Китаю мільйони робітників хліба. В той спосіб великий промисл заставив усі народи землі звязатись зі собою, зробив зі всіх малих льокальних ринків світовий ринок, поширив всюди цивілізацію і поступ і до того довів, що все, що діється в освічених країнах, мусить відбивати ся по всіх інших країнах, так що, коли тепер (1847) в Англії і Франції робітники визволюють ся, то се мусить потягати за собою революції по всіх інших країнах, що скорше або пізнійше принесуть визволене рівнож і їх робітникам.

По друге, промислова революція причинила ся в найвисшому ступні до розвитку буржуазії, її богацтва і сили всюди там, де великий промисл прийшов на місце мануфактури та зробила її першою клясою в державі. Сього наслідок був такий, що всюди, де се сталось, буржуазія захопила в свої руки політичну владу, проганя-

ючи дотепер пануючі класи і аристократію, цехових міщан та абсолютне королівство, що представляло одних і других. Буржуазія знищила силу аристократії, себто шляхти, касуючи майорати або непродавальність земельної власності та всі інші шляхотські привілеї. Вона зруйнувала силу цехових міщан, касуючи всі цехи та ремісничі привілеї. На місце обох вона завела вільну конкуренцію, т. є. такий стан в суспільстві, де кождий має право вести промисл, хто тільки захоче, і де в сьому ніщо не може йому перешкодити, хіба нестача потрібного капіталу. Заведене вільної конкуренції є отже публичною заявою, що віднині члени суспільства є ще о стільки нерівними між собою, о скільки їхні капітали є нерівними, що капітал є рішальною силою, через що капіталісти, буржуазія стали першою класою в суспільстві. Вільна конкуренція є однак на початок для великого промислу конечною, бо се єдиний громадський стан, при якому може розвинути ся великий промисл. Як буржуазія знищила таким чином громадську силу шляхти й цехових міщан, то знищила вона теж і їх політичну владу. А як вона стала в суспільстві першою класою то проголосила себе такою же і в політичній формі. Зробила се через заведені системи

репрезентативної (представницької), що полягає на громадській рівності перед правом і законному признанню вільної конкуренції в усіх європейських країнах в формі конституційної монархії. В цих конституційних монархіях виборче право мають лише ті, що мають певний капітал, отже тільки буржуї. Сі буржуйські виборці вибирають послів а буржуйські послы вибирають буржуйський уряд, маючи право відмови податків*).

По третє, промислова революція причинила ся до розвитку пролетаріату і то в тій самій мірі, що й буржуазії. В тім самім відношенню, як буржуї ставали багатшими, ставали пролетарі численнішими. Бо пролетарі можуть бути заняті тільки через капітал а капітал помножується тільки тоді, як він робітників займає. Так отже в парі з помножуванем капіталу, множить ся пролетаріят. Рівночасно там, де промисл найдогіднійше може розвивати ся, себто по великих містах, сплочують ся зарівно буржуї як і пролетарі. А се сплоченє великих мас дає про-

*) Се була картина, дійсна для всіх держав до 1848 р., в яких буржуазія прийшла до панованя. З сього часу показало ся, що панованє буржуазії можна погодити також із дуже поширеним виборчим правом, ба навіть із загальним, рівним і безпосередним виборчим правом.

летарам свідомість своєї сили. Далі, чим більше розвивається промислова революція, чим більше винаходять нові машини, що витискають ручну працю, тим більше понижує великий промисл заробітну платню, як вже сказано, до найменшого ступня і через те робить становище пролетаріату все більш і більш невиносимим. Так із ростом незадоволення з одного боку і сили пролетаріату з другого, готується революція в суспільстві через пролетаріат.

12. Питанє: Які були дальші наслідки промислової революції?

Відповідь: Великий промисл сотворив через парову машину і через прочі машини засоби, що дають змогу в короткому часі і малими коштами збільшувати продукцію в безконечність. Вільна конкуренція, яку викликав з конечности великий промисл, приняла при сій легкості продукції дуже скоро надзвичайно острій характер; багато капіталістів кинуло ся до промислу і в короткому часі більше випродуковано як можна було зужити. Наслідок сього був такий, що вифабрикованих товарів не можна було продати, що наступила так звана торговельна кріза. Фабрики мусіли завмерти, фаб-

риканти банкрутували а робітники лишали ся без хліба. Всюди прийшла найбільша нужда. По певному часі продано лишкові продукти, фабрики почали знова працювати, платня піднеслась і поволі пішли краще інтереси, як коли небудь. Одначе не на довго. Бо знова випродуковано товарів за богато. Наступила нова криза, що мала той самий перебіг як попередна. Так від початку сього столітя (XIX) стан промислу безнастанно хитав ся між добою розцвіту і добою кризи. Майже що пять до семи років правильно наступала така криза, що кождим разом була звязана з найбільшою нуждою робітників із загальним революційним підемом і з найбільшою небезпекою для усього існуючого стану.

13 Питанє: Що слідує з сих торговельних криз, що правильно повторюють ся?

Відповідь: По перше: Великий промисл, хоч він сам в першій добі свого розвитку витворив вільну конкуренцію, тепер одначе виріс із неї а конкуренція стає для промислової продукції через кризи кайданами, які вона мусить розбити і розібе. Великий промисл, як довго його ведеть ся на теперішній висоті, може удержати ся тіль-

ки через загальне забуренє, що повторюєть ся що сїм років. А воно кождим разом загрожує цивілізації та кидає в нужду не тільки пролетарів але й руйнує велике число з поміж буржуазії. Великий отже промисл мусить або сам зробити собі кінець, що є абсолютною неможливістю, або мусить привести до цілком нової організації суспільства, в якій вже не поодинокі між собою конкуруючі фабриканти управляють промисловою продукцією а все суспільство, після певного сталого пляну і після потреб усіх.

По друге: Великий промисл, який може розширити продукцію в безконечність, уможливає теж такий стан суспільства, в якому стільки продукуєть ся усіх потреб до життя, що наслідком сього кождий член суспільства має змогу розвивати й прикласти всі сили й опосібности. Як раз отже та властивість великого промислу, яка в сучасному суспільстві витворює усю нужду і всі торговельні кризи, при иншій суспільній організації знищить саме сю нужду та кризи, жерело нещасть. Се й доказує як найяснійше:

1. що від тепер усе те лихо належить приписувати суспільному ладови, який не відповідає відносинам, і

2. що існують засоби, щоби через новий лад суспільний побороти цілком се лихо.*)

14. Питанє: Яким мусіти-ме бути новий суспільний лад?

Відповідь: Він відніме ведене промислу і всіх галузей продукції взагалі з рук поодиноких конкуруючих між собою одиниць і передасть їх усьому суспільству, яке мусіти-ме його вести на спільний рахунок, після спільного

*) Енгельс перецінив у сій і попередних відповідях ступінь зрілости господарського розвитку в часі, коли він їх писав. “Історія не признала нам і усім тим, що подібно думали, слухности”, писав Енгельс в 48 років пізнійше в передмові до Маркса “Клясові боротьби у Франції 1848—1850”. “Вона виявила, що стан економічного розвитку на континенті тоді небув так далеко зрілим, щоби можна було думати про усуненє капіталістичної продукції”.

Далі належить тут і при дальших відповідях слідує мати на увазі: Через те, що капіталістичний розвиток потребував далеко більшого часу, як допускали Маркс і Енгельс, мали змогу розвинути такі господарські явища, як картелі, синдикати, трости, що обмежували дику конкуренційну боротьбу капіталістів між собою та придавали крізам троха инший характер як той, що їм надавали Маркс і Енгельс на підставі тогочасних помічень.

пляну і при участі всіх своїх членів. Таким чином він скасує конкуренцію а на її місце поставить асоціацію (спілку). А що веденє промислу через одиниці мало як конечний наслідок приватну власність а конкуренція є тільки способом веденя промислу через приватних власників, то не можна відділити приватну власність від поодинокї галузи промислу і конкуренції. Тому приватна власність мусить бути скасованою а на її місце наступить спільне користуванє всіми засобами продукції і розділ усіх продуктів по спільному порозуміню або так звана спільність дібр. Знесенє приватної власности се найкоротше і найбільш знаменне схопленє переміни усього суспільного ладу, яке конечно виходить із розвитку промислу і тому комуністи вважають його слушно головним домаганєм.

15. Питанє: Чи знесенє приватної власности не було отже можливим раніше?

.Відповідь: Ні. Кожда переміна в суспільнім ладї, кождий переворот у відносінах власности були конечним наслідком покликаня до житя нових продуктивних сил, що не хотіли більше підчиняти ся старим відносінам власности. Так

повстала сама приватна власність. Бо приватна власність не завжди існувала. Тільки, як при кінці середніх віків повстав в мануфактурі новий рід продукції, що не дав ся підпорядкувати тодішнім феодалним і цеховим відносинам, тоді витворила мануфактура, що виросла зі старих відносин власності, нову форму власності, приватну власність.*)

Для мануфактури й для першого ступня розвитку великого промислу не була можливо ніяка інша форма власності як приватна власність і ніякий інший суспільний лад як той, що ґрунтується на приватній власності. Як довго не можна стільки продукувати, що вистарчає не тільки для всіх, але остає ще теж надвижка продуктів, потрібна для збільшення суспільного капіталу й для дальшого творення продукційних сил, так довго мусить завжди бути пануюча класа, що має на своїх услугах продуктивні сили суспільства і бідна, пригноблена класа. Які будуть ці класи що до характеру, се залежить від ступня розвитку продукції. За-

*) З сього речення і слідуючих із нього виводів виходить, що Енгельс говорячи про “знесення приватної власності” має на думці знесення буржуазної власності, себто необмеженої особистої власності на засоби продукції.

лежні від управи рілі середні віки дають нам поміщика і кріпака, міста пізнійших середніх віків показують нам цехового майстра, челядника й денного робітника, 17-те століття має мануфактуриста й робітника мануфактурного, 19-те століття великого фабриканта і пролетара. Ясно, що досі продуктивні сили не розвинули ся ще на стільки, щоби можна було продукувати достаточну для всіх і що приватна власність**) стала для продуктивних сил кайданами, тамою. Тепер одначе, коли через розвиток великого промислу — по перше, виросли капіталісти й продуктивні сили до невідомої досі міри та існують засоби, що дають змогу помножувати ці продуктивні сили в короткім часі в безконечність; коли по друге, ці продуктивні сили скупчують ся в руках нечисленних буржуїв, а рівночасно велика маса народу щораз більше пролетаризується і їх становище стає в тій самій мірі нужденнішим і невиносимішим, в якій зростають богацтва буржуїв; коли по третє, ці могутні і легко зростаючі продуктивні сили так дуже виросли понад голови

**) Тут зайшла очевидна помилка. Бо на цьому місці ходить не о приватну власність, як продукт капіталістичної доби, тільки о обмежену приватну власність, яка існувала в добі мануфактури.

буржуїв і понад приватну власність, що вони кожної хвилі викликають найсильніші забурення в суспільному ладі, — тепер доперва знесення приватної власності стало не тільки можливим, але й конечним.

16. Питанє: Чи знесенє приватної власності можна буде перевести мирним шляхом?

Відповідь: Булоб бажаним, щоб так могло статись і комуністи певно, булиб останніми, які моглиб бути проти сього. Комуністи знають добре, що всі заговори не тільки є безкористними, але навіть шкідливими. Вони знають надто добре, що революції не робить ся нарочно і самовільно, тільки що вони скрізь і повсякчасно були конечним наслідком обставин, які є цілком незалежні від волі і проводу поодиноких партій і цілих клас. Вони одначе бачуть, що майже у всіх освічених країнах насильно дусять розвиток пролетаріату і що через се самі противники комуністів з усею силою працюють для революції. Коли сим заженуть оконечно гноблений пролетаріат в революцію, то комуністи будуть так само добре боронити справу пролетаріату ділом як тепер словом.

17. Питанє: Чи можна буде знести приватну власність за одним махом?

Відповідь: Ні. Тим менше, що за одним махом не дасть ся розвинути існуючі продуктивні сили на стільки, о скільки се є потрібним для заведення спільности. По всій правдоподібности прийдешня революція пролетаріату тільки помалу перемінить сучасне суспільство і тільки тоді можна буде знести приватну власність, коли буде доволі для сього вироблених засобів продукції.

18. Питанє: Який буде розвоєвий хід сеї революції?

Відповідь: В першу чергу вона заведе демократичний лад державний а через се безпосередно або посередно панованє пролетаріату. Безпосередно в Англії, де пролетарі становлять вже більшість народу. Посередно у Франції і Німеччині, де більшість народу складаєть ся не тільки з пролетарів, але також з дрібних селян і міщан, котрі саме є на шляху до пролетаризації і в усіх своїх політичних інтересах будуть залежні щораз більше й більше від пролетаріату і тому скоро будуть мусіли піти за його до-

маганнями. Се може довести до другої боротьби, але вона може скінчитися тільки перемогою пролетаріату.

Демократія булаб для пролетаріату цілком неужиточною, якби вона негайно не використала всіх мір, які безпосередно ведуть найпевніше до знесення приватної власності і утривання екзистенції пролетаріату. Найважніші з цих мір, які вже тепер є очевидні як конечні наслідки існуючих відносин, є такі:

1. Обмежене приватної власності через прогресивні додатки, високі спадкові податки, знесення права дідичення в бічних лініях (братя, братаничі, сестрінці і т. д.) примусові позички і т. д.

2. Повільна експропріяція земельних власників, фабрикантів, посідачів залізниць і пароходів, по частині через конкуренцію державного промислу, по частині просто через відшкодоване в асигнатах (грошових паперах).

3. Конфіскація маєтків усіх емігрантів і бунтівників проти більшості народу.

4. Організація праці або заняття пролетарів в національних маєтках, фабриках і варстатах, чим усувається конкуренція робітників між собою, а фабриканти, як довго вони ще існують, будуть приневолені платити ту саму під-

висшену платню, що держава.

5. Примус праці рівний для усіх членів суспільства аж до повного знесення приватної власности. Творенє промислових армій особливо для рільництва.

6. Сцентралізоване системи кредиту й грошевої торгівлі в руках держави через національний банк з державним капіталом і усунене всіх приватних банків та банкирів.

7. Помноженє національних фабрик, варстатів, залізниць і кораблів, ужиткованє всіх земель для хліборобства, та поліпшеня вже ужиткованих в такій мірі в якій помножують ся добра й робітники, що стоять до розпорядимости нації.

8. Виховуванє всіх дітей в національних заведенях на національний кошт з тої хвилі, як вони вже можуть обійти ся без матірної опіки.

9. Будованє великих палат в національних добрах як спільне помешканє для громад громадян, що займають ся промислом і управою рілі та єднають в собі користи як міського так і сільського житя, не знаючи одначе одностороности і шкід обох способів житя.

10. Збуренє всіх нездорових і зле побудованих мешкань і міських кварталів.

11. Рівне право дідиченя для незаконних і

законних дітей.

12. Концентрація усього транспорту в руках нації *)

Всі ті міри не можна, природна річ, перевести за одним разом. Але одна потягне за собою інші. Як нанесеться перший радикальний удар приватній власності, то пролетаріят побачить себе приневоленим, щораз далі йти, щораз більше концентрувати весь капітал, все рільництво, весь промисл, весь транспорт, всю виміну в руках держави. До сього стремлять усі міри і вони будуть викональними якраз в тому самому відношенню та розвинути свої централізуючі наслідки, в якому розвинутися продуктивні сили країни через працю пролетаріату. Вкінці, як весь капітал, вся продукція, і вся виміна будуть скупчені в руках нації, падає приватна власть сама від себе, гріш стає зайвим а продукція на стільки збільшеною і люди о стільки зміненими, що за сим і останні форми зносин старого ладу мусять упасти.

19. Чи ся революція може пройти тільки в одній одинокій країні?

*) Вичислені міри мають практичне значіне і для наших часів, хоч деякі з них вже перестаріли і являють ся надто лагідними. — В. Л.

Відповідь: Ні. Великий промисл на стільки вже звязав усі народи, землі і особливо освічені через створене світового ринку, що кождий поодинокий народ є залежний від того, що діється у другого. Він зрівнав далі у всіх цивілізованих країнах суспільний розвиток на стільки, що у всіх їх буржуазія і пролетаріят стали двома рішачими клясами а боротьба між обома стала головною боротьбою дня. Комуністична революція буде не тільки чисто національна, але вона буде революцією, що розвинеться рівночасно у всіх цивілізованих країнах, то значить по крайній мірі в Англії, Америці, Франції і Німеччині. Вона розвинеться в кожній з цих країн бистрійше або повільнійше, залежно від того, о скільки ся або инша країна має більш розвинений промисл, більше богацтво, значнійшу масу продуктивних сил. Вона буде в Німеччині найповільнійшою і найтруднійшою, в Англії найбистрійшою і найлекшою. Вона матиме рівножчималий вплив на прочі країни світа та цілком змінить і прискорить їх дотеперішній спосіб розвитку. Се загальна (універсальна) революція і тому матиме вона також універсальний терен.

20. Питанє: Які будуть наслідки оконченого знищення приватної власности?

Відповідь: Через те, що суспільство відбере користуванє усіми продуктивними силами й засобами зносин, як також виміну й поділ продуктів з рук приватних капіталістів та буде ними завідувати після пляну, що відповідно до існуючих засобів відповідати ме потребам усього суспільства, перш за все усунеть ся всі лихі наслідки, звязані з існуванєм великого промислу. Крізи відпадають; поширена продукція, яка є для теперішного суспільного ладу надпродукцією і так могутною причиною нужди, тоді навіть не вистарчати ме, і її терба буде ще більше поширити. Замість нужди, надпродукція, що виходити ме понад найблизші потреби суспільства, забезпечить задоволенє потреб усіх, спричинить нові потреби та надасть засоби їх заспокоюваня. Вона буде умовою і спонукою до нових поступів, вона їх здійснить, без кождочасного забуреня в суспільстві, як було досі. Великий промисл, свободний від тиску приватної власности, розвинеть ся в такій широті, супроти якої дотеперішній його розвиток видавати меть ся так невеличким, якою є мануфактура супроти великого промислу наших

днів. Сей розвиток промислу дасть суспільству достаточну масу продуктів, щоби таким чином заспокоїти потреби всіх. Так само рільництво, якому досі гніт приватної власности і парцельованє стояли на перешкоді, для присвоєня собі всіх вже пороблених улїпшень і наукових винаходів, так і воно возьме цілком инший напрям та давати ме суспільству цілком доволі продуктів. Таким чином суспільство мати ме досить продуктів, щоби заспокоїти потреби всіх членів. Поділ суспільства на різні, протилежні собі класи буде через те зайвим. Він буде не тільки зайвим, але й невиносимим для нового суспільного ладу. Істнованє клас вийшло від поділу праці а поділ праці в своєму дотеперішньому способі, цілком відпадає. Бо, щоби піднести промислову й рільничу продукцію на описану висоту, для сього не вистарчають тільки помічні, механічні і хемічні засоби. Треба буде розвинути в відповідній мірі спосібности людей, що виробляють сі помічні засоби. Як селяни й робітники мануфактурні минулого столїтя (XVIII) змінили весь свій спосіб життя та стали цілком иншими людьми, коли порвав їх великий промисл, так спільне веденє продукції через усе суспільство і новий розвиток продукції, що за ним йде, потребувати ме цілком

инших людей і воно їх також витворить. Спільне веденє продукції може бути виконуваним не через людей, як нинішні, з котрих кождий є підпорядкований одній виключно галузи продукції, до неї є прикований, нею є визискуваний, з котрих кождий розвинув тільки один свій дар на кошт всіх инших і знає тільки одну або тільки галузь галузи усеї продукції. Вже сучасний промисл щораз менше потребує таких людей. Спільно і пляново ведений через усе суспільство промисл потребувати ме таких людей, які всебічно розвинули свої спосібности, які є в стані, мати перед своїми очима всю систему продукції. Поділ праці, який з одного робить хлібороба, з другого шевця, з третього фабричного робітника, з четвертого біржевого спекулянта, який вже тепер підкопує машина, зникне цілком. Вихованє зможе дозволити молодим людям бистро вивчити всю систему продукції та переходити по черзі від одної галузи продукції, до другої, в міру потреб суспільства та їх власних наклонів.. Воно отже відніме їм той однобічний характер, який накладає теперішній поділ праці на кожного. В той спосіб комуністично зорганізоване суспільство дасть своїм членам змогу, всебічно розвинені свої спосібности всебічно присвячувати їх суспіль-

ству. Через се з конечности зникають різні класи. Комуністично зорганізоване суспільство робить з одного боку існування клас невиносимим а з другого подає само засоби, як знести класові різниці.

Звідси виходить, що противенство між містом і селом також зникає. Веденє рільництва й промислу через тих самих людей, замість через дві різні класи, є вже з матеріяльних причин конечною умовою комуністичної асоціації. Розкинутість рільничого населеня на селі при скупленю промислового по великих містах є станом, який відповідає тільки нерозвиненому ще ступневи рільництва й промислу, се перешкода усього дальшого розвитку, що даєть ся вже тепер дуже відчувати.

Загальна асоціація усіх членів суспільства задля спільного й плянового визискування продукційних сил, поширенє продукції в такому ступні, що вона заспокоювати ме потреби всіх, зникненє стану, при якому потреба одних заспокоюєть ся на кошт других, всебічний розвиток усіх членів суспільства через усуненє дотеперішнього поділу праці, через промислове вихованє, через міньбу діяльности, через участь усіх утворених всіма приємностях, через злите міста і села — отсе головні результати знесеня

приватної власності.

21. Питанє. Який вплив мати ме комуністичний суспільний лад на сімю?

Відповідь: Він зробить відношене обох полів чистим приватним відношенем, яке обходити ме тільки заінтересовані особи й до якого суспільство не має чого мішати ся. Він може се зробити, бо касує приватну власність та виховує спільно діти а тимсамим нищить обі основи дотеперішнього подружя, залежність через приватну власність жінки від чоловіка й дітий від родичів. Тут теж є і відповідь на крик високиморальних буржуїв проти комуністичної спільности жінок. Спільність жінок є відношенем, що цілком приналежить буржуазному суспільству а нині існує вповні в проституції. Проституція одначе полягає на приватній власности й падає разом з нею. Комуністична організація не заводить спільности жінок а касує її.

22. Питанє. Як відносити ся має комуністична організація до існуючих народностей?

Відповідь: “Національні окремішности і противенства народів — читаємо в “Комуністично-

му Маніфесті” — зникають щораз більше й більше вже з розвитком буржуазії, свободою торгівлі, світовим ринком, одноформність промислової продукції і відповідаючих їй житєвих відносин. Коли пролетаріят буде при власти, вони ще більше зникати муть. Зєдинена акція по крайній мірі освічених країн є першою умовою їх визволення. В тій мірі, як буде знесено визиск одної одиниці через другу, буде знесено теж визиск одної нації через другу. З упадком противенств кляс в середині націй падає вороже становище націй супроти себе*).

23. Питанє. Як вона відносити ме ся до релігії?

Відповідь. “Чи потреба глибоко вдумуватись, щоби зрозуміти, каже “Комуністичний Маніфест”, що з житєвими відносинами людей, з їхніми суспільними взаєминами, з їхнім суспільним бутєм змінюють ся теж і їхні уявлення, погляди й понятя, одним словом також і їх свідомість? — Як старий світ йшов до упадку, христі-

*) Не належить розуміти сих слів так, буцім то в комуністичному ладі зникне сама народність. Навпаки вона тільки в комунізмі всебічно й буйно розвинеть ся. — В. Л.

янська релігія побідила старі. Як християнські ідеї в 18 століттю улягли раціоналістичним, вело февдальне суспільство свою смертельну боротьбу з революційною тоді буржуазією. Ідеї свободи совісти й релігії висловлювали тільки пановане свободної конкуренції в обсягу совісти. — Комуністична революція є найрадикальнійшим зірванем з пережитими відносинами власности; нічого дивного, що в ході розвитку буде зірвано як найрадикальнійше з пережитими ідеями.

24. Питанє. Що ріжнить комуністів від соціялістів?*)

Відповідь. Так звані соціялісти ділять ся на три кляси. Перша кляса складаєть ся з прихлонників февдального й патріярхального суспільства, який знищили великий промисл, світова торгівля і ними сотворене буржуазне суспільство. Ся кляса робить із лих сучасного суспільства таке заключенє, що належить на-

*) Як з відповіди виходить, під “соціялістами” належить розуміти тих соціяльних реформістів, що ставили себе в противенство до тих противників капіталістичного суспільного ладу, які змагали до його поваленя через революційну акцію робітничої кляси.

зад повернути февдальне й патріархальне суспільство, бо воно від них було свободне. Всі їх пропозиції йдуть до сеї цілі простим або крутим шляхом. Комуністи будуть все і енергійно поборювати сю класу **реакційних** соціалістів мимо їхньої позірної участі та гарячих сліз для нужди пролетаріату, бо

1. вона хоче чогось, що є неможливим;

2. старається повернути пановане аристократії, цехових майстрів і мануфактуристів з їх абсолютними або февдальними королями, чиновниками, салдатами, попами, себто суспільство, що було вправді свободним від лих сучасного суспільства, але за те вело за собою по крайній мірі стількиж іншого лиха а до того не давало навіть виду на визволене пригноблених робітників через комуністичну організацію.

3. відслонює кожним разом свої дійсні наміри, коли пролетаріат стає революційним і комуністичним, єднанем ся тоді зразу з буржуазією проти пролетаріату.

Друга класа складається з прихильників сучасного суспільства, у котрих лиха конечно з нього виникаючі збудили побоювання за існування сього суспільства. Вони отже змагають до того, аби задержати теперішнє суспільство, але рівночасно хочуть усунути з нього лиха, з

ним зв'язані. Задля сеї ціли одні предкладають добровчинні міри, другі величаві системи реформ, які під покришкою реорганізації суспільства хочуть задержати основи сучасного суспільства, а з тим і саме сучасне суспільство. Комуністи будуть мусіли рівнож і завсїгди поборювати сих **буржуазних соціалістів**, бо вони працюють для ворогів комуністів та боронять суспільство, яке комуністи хочуть як раз повалити.

Трета вкінци кляса складаєть ся з демократичних соціалістів, які узнають так само як комуністи частинну тих мір, що їх подано в 18 питаню, але не як перехідних засобів до комунізму, тільки як міри, які мають вистарчити, щоби знести нужду та усунути лиха сучасного ладу. Сї **демократичні соціалісти** є або пролетарами, які не є ще достаточнo просвічені про умови визволення своєї кляси, або є представниками дрібних міщан, кляси, яка до часу виборення демократії і з неї виникаючих соціалістичних мір в богатях відношеннях має той сам інтерес, що пролетарі. Комуністи тому порозуміють ся з тими демократичними соціалістами в моментах діла та взагалі будуть з ними вести хвилево по можности спільну політику, о скільки сї соціалісти не підуть на службу пануючій

буржуазії, а тим самим заатакують комуністів. Що сей спільний спосіб ділання не виключає дискусії про різниці з ними, се ясно*).

25. Питанє. Як відносять ся комуністи до прочих політичних партій?**)).

Відповідь: Се відношене є ріжним в ріжних країнах. — В Англії, Франції і Бельгії, де буржуазія панує, мають комуністи ще спільний інтерес з ріжними демократичними партіями, і то тим більший, чим більше демократи наближають ся до ціли комуністів в своїх соціалістичних домаганнях, то є чим більш виразно й взлядно заступають вони інтереси пролетаріату і чим більше опирають ся вони на пролетаріаті. В Англії пр. стоять чартисти, що рекрутують ся з робітників, безконечно ближе до комуністів, як демократичні дрібно-міщани

*) Слова Енгельса про демократичних соціалістів з 40 рр. мин. ст. мають нині повну силу, коли їх примінити до правого крила міжнародної соціал-демократії, себто до опортуністичної течії сучасного соціалізму, або соціалреформістів. — В. Л.

**) Себто перед революцією з 1848 р. Великі соціальні й політичні переміни, які доконались в міжчасї, вимагають, цілком природно, відповідної зміни в основних думках відповіді на се питанє.

або так звані радикали.

В Америці, де заведено демократичний устрій, комуністи держати муть з тою партією, що направляти ме сей устрій проти буржуазії та захоче використати його в інтересі пролетаріату, то є з аграрними національреформістами.

В Швейцарії є радикали, хоч се дуже помішана партія, самотокими, з котрими комуністи можуть йти, а між ними є найбільш поступові — що живуть у водському і женеvському кантонах.

В Німеччині вкінці йде доперва до рішавчої боротьби між буржуазією і абсолютною монархією. Тому одначе, що комуністи не ранійше можуть рахувати на рішавчу боротьбу між ними самими і буржуазією, аж не запанує буржуазія, то лежить в інтересі комуністів, помагати буржуазії, щоб вона чим скорше прийшла до власти, щоби відтак, по змозі як найскорше повалити її. Комуністи отже мусять, супроти урядів, все держати з ліберальною партією буржуазії і тільки берегти ся перед тим, щоб не поділяти самообман буржуазії або дати віру їхнім брехливим запевненням про благословенні наслідки побіди буржуазії для пролетаріату. Самотокі користи, які принесе ко-

муністам перемога буржуазії, полягатимуть: 1) на різних уступках, які улекшать комуністам оборону, дискусію і ширення їхніх основних засад а тим самим зєднання пролетаріату в що раз більш суцільну, готову до боротьби і організовану клясу; і 2) на певності, що з того дня, як впадуть абсолютні уряди, почнеться боротьба між буржуазіями і пролетарами. З того дня буде політика партійна комуністів та сама, що в країнах, де буржуазія вже панує.

Кінець.

